Robert Kužnik je največji poznavalec narodnega slikarja Maksima Gasparija, pred kratkim je o njem izdal obsežno knjigo

Gaspari je sopomenka za domoljubje

Geslo vesnanov Iz naroda za narod, *za katerega je slikar Maksim Gaspari (1883–1980) živel in delal, je po njegovi smrti zamrlo, odšel je še zadnji med slikarji vesnani, ki mu je bilo mar za naš narod. Na področju likovne umetnosti ni bilo naslednika, ki bi ga lahko nadomestil. »Tako je domoljubje, ki nam ga je zapustil, počasi ugašalo. Bile so razstave, bili so koledarji, razglednice, pisalo se je o njem, da pa bi si lahko Slovenci ogledali kje njegova dela, npr. v muzeju, ki bi mu bil posvečen, do tega še ni prišlo,« pravi Robert Kužnik.*

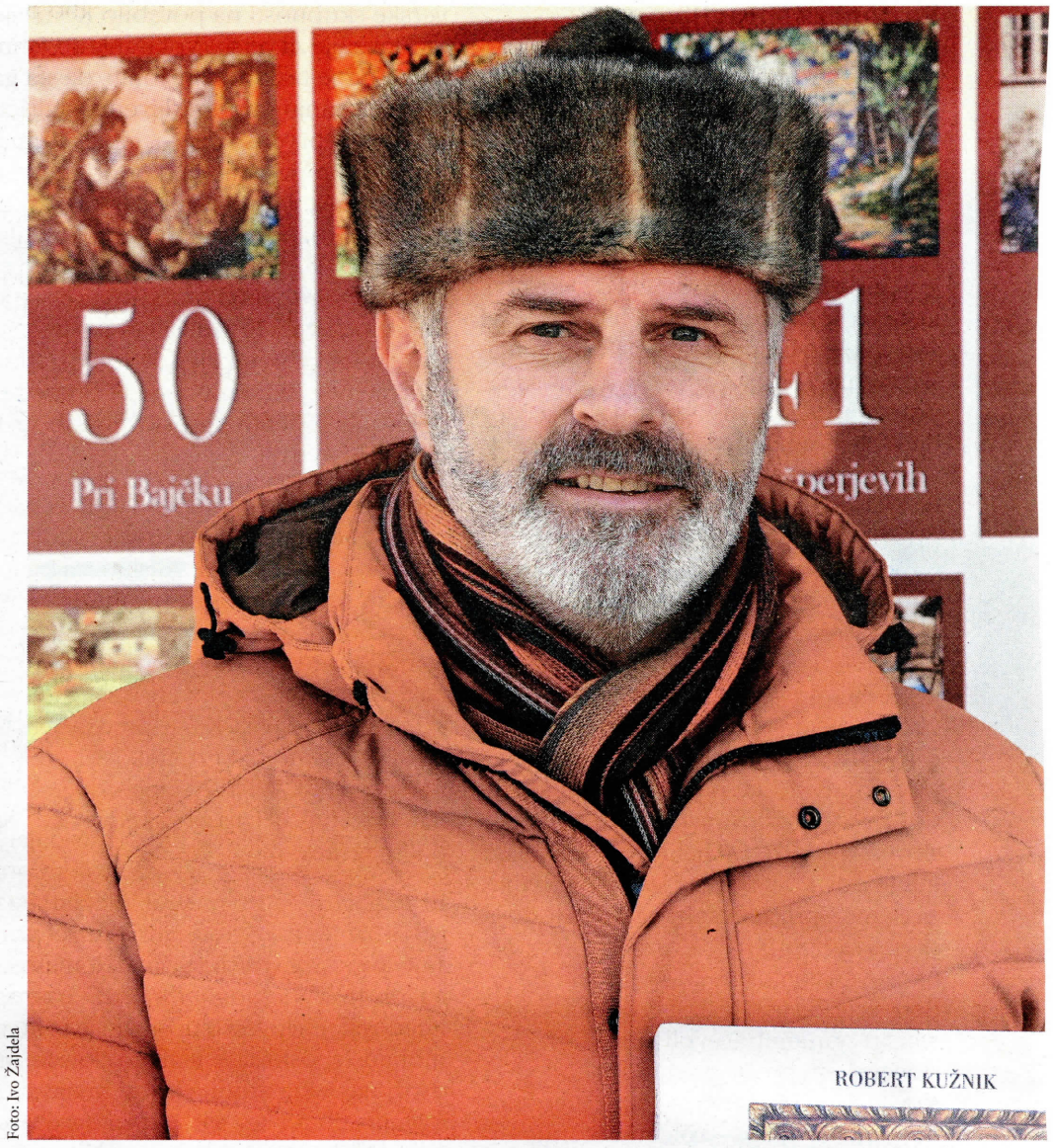

Foto: Ivo Žajdela

Napisali in v samozaložbi ste izdali obsežno knjigo o slikarju Maksimu Gaspariju. Kako ste se »srečali« z njim?

Prvo srečanje z njim je bilo v otroških letih, ko so vsem znane Gasparijeve razglednice prihajale ob večjih krščanskih praznikih v slovenske domove. Takrat se niti zavedal nisem, kako je Gasparijevo delo zaznamovalo Slovence in se za vedno usidralo v naša srca, da nas spremlja že več rodov, od tistih, ki so živeli v času našega slikarja, vse do zdaj. Monografija o slikarju Maksimu Gaspariju je nastala po nekajletnem raziskovanju in preučevanju slikarjevega življenja in dela. Knjiga je izšla v samozaložbi tudi zato, da sem lahko sam urejal ter oblikoval vsebino, tako v besedilu kot slikovno, saj sem najbolje poznal njegovo življenje in delo.

Veljate za enega najboljših poznavalcev Gasparija in njegovega slikarstva. Kako ste zbirali podatke oziroma gradivo ter znanje o njem?

Zbiranje gradiva o našem umetniku je bilo spontano, ljubiteljsko, zvedavo in sproščeno. Po 130. obletnici slikarjevega rojstva, ki smo jo praznovali leta 2013, sem se resneje posvetil njegovim delom. Pred desetimi leti so v Selščku, umetnikovi rojstni vasi, občina Cerknica in Sevščani rojaku postavili doprsni kip, ki s pogledom meri proti rojstni hiši. Gaspari je namreč nekoč potožil: »Da bi imel le toliko sveta v Selščku, da bi kam glavo položil.« Tej njegovi želji so s postavitvijo spomenika nekako ugodili. Ob tej priložnosti smo na pročelja hiš v vasi postavili steklene table z motivi z Gasparijevih razglednic, hišno številko in hišnim imenom. Danes je to edinstvena razstava nekega umetnika, ki je na tak način prikazana v Sloveniji.

Vsi ti dogodki so vam gotovo dali navdih za naprej?

Gradivo in podatke sem nato nekaj let zbiral pri zasebnikih, galeristih, po antikvariatih ter muzejih. Spomnim se prvih obiskov pri družini Sadnikar v Kamniku, kjer hranijo in ohranjajo vso dediščino, ki jo je zapustil slikar svojemu mecenu in zvestemu prijatelju Josipu Nikolaju Sadnikarju. Po depojih in arhivih muzejev in drugih ustanov je ohranjenega še veliko zanimivega gradiva o Gaspariju, ki še čaka, da se ga predstavi širši javnosti. Priložnost za to bo že naslednje leto 2024, ko bomo na mojo pobudo skupaj s Slovenskim etnografskim muzejem v Ljubljani predstavili obsežno pregledno razstavo o Maksimu Gaspariju.

V knjigi o Gaspariju, ki vsebuje okoli tisoč slik, ste predstavili tudi umetniška dela, ki Slovencem še niso bila predstavljena. Zakaj, katera so to in kako ste prišli do njih?

Glavni namen knjige je bil poleg preglednega umetnikovega delovanja in življenja med drugim predstaviti obsežen opus umetniških del. V poglavju *Katalog* sem prikazal 420 reprodukcij. Sam sicer hranim prek 700 meni znanih reprodukcij, vendar vseh nisem zabeležil v knjigo. Veliko od zbranega je v črno-beli tehniki, nekatere reprodukcije pa so preveč slabe za tisk. Umetniška dela, ki so v knjigi ovrednotena skoraj vsa, niso znana širši publiki. S tem se nam Gaspari prikaže kot resen umetnik, na katerega je treba skozi oči umetnostnih zgodovinarjev in etnologov drugače gledati, ga drugače ovrednotiti.

Katere slike bi omenili?

Morda tiste, o katerih poznam tudi zgodbe. Najbolj mogočna njegova slika je *Gorenjska svatba*, ki je bila naslikana po naročilu za dom Staneta Rozmana v Martuljku leta 1937. Gaspari je o tej kšni sliki sanjal že v času, ko je bil na Dunaju in kasneje v Münchnu. Prikazal nam je svatbo, kakršne so bile v časih, ki jih je še sam doživel. Zanimiva je tudi slika *Medvedova svatba*, na kateri pa so naslikane živali, ki so na svatbi. Slika je bila naročena za lovsko razstavo v tujini leta 1937, a je ostala v Sloveniji, saj je umetnik ni končal pravi čas. Slik *Medvedovih svatb* je več, kar ni znano širši javnosti. Zelo lepe so slike *Matere z otrokom*, nekatere je imenoval tudi *Slovenska madona*. Te prikazujejo njegovo ženo Frančiško in njune otroke Otona, Vido in Bredo.

> Največje priznanje za Gasparija je bilo, da so ga imeli ljudje radi, da so ga sprejeli za svojega, za »ljudskega umetnika«.

V slikarjevem najbolj plodovitem obdobju med obema vojnam pa je nastal mogočen opus prikaza slovenske starožitnosti, ki se je ohranil tudi s pomočjo zasebnih zbirateljev. Prav obiskovanje teh zbirateljev mi je dalo vpogled v število del, ki jih je Gaspari naslikal v času 75-letnega ustvarjalnega dela. Verjamem, da teh del verjetno ne bi nikoli videli v takem obsegu, če jih ne bi zbral in predstavil v monografiji.

V Knjižnici Jožeta Udoviča v Cerknici ste pripravili tudi razstavo o življenju in delu rojaka Gasparija. Kaj ste zbrali oziroma izpostavili?

S cerkniško knjižnico sodelujem že nekaj let. Skupaj smo pripravili zanimivo razstavo o našem umetniku. V domoznanskem oddelku hranijo obsežen arhiv, ki je nastajal desetletje z odkupom pomembnih gradiv in dokumentov o Gaspariju. Na razstavi lahko vidimo le del njegovega opusa, ki se kaže v ilustracijah v knjigah in opremi naslovnic knjig. Takih knjig je okoli 250. Predstavljeni so dokumenti o šolanju, krstni in rojstni list, fotografije iz Gasparijevega življenja, nekaj risb in študij, le del razglednic, ki so skoraj stoletje prihajale v naše domove, nekaj zanimivih pisem, ki so mu jih pisali stanovski kolegi, kot so Rihard Jakopič, Božidar Jakac, Ivan Vaupotič, Lojze Perko in drugi. Predstavljena sta dva klišeja za prvi razglednici, ki ju je Gaspari naredil na Dunaju leta 1904. Na razstavi je slikarsko stojalo, ki je bilo umetnikovo in na katerem so nastala številna umetniška dela. Na posebnih panojih smo na kratko predstavili tudi najnovejšo knjigo. Razstava je uvod v leto 2023, ki ga je občina Cerknica na mojo pobudo razglasila za Gasparijevo leto.

Kakšni so bili Gasparijevi začetki?

Maksimiljan Gabrijel Gaspari se je že v otroških letih poizkusil v risanju. Čut za umetnost mu je v zibel položila njegova mama Ivana Švigelj, poročena Gaspari. Kot je sam opisoval v beležko o svojih otroških spominih, pred njim ni ostala nobena stena neporisana, prav tako vrata, omare in drugo. »Grajal me ni nobeden, veseli pa tudi niso bili,« je omenil. Nadalje se je v zapisih spominjal poslikave panjskih končnic za čebelnjak pri sorodnikih v Topolu, vasi blizu Selščka, pa tudi, kakšna je bila prva razstava v neki temni drvarnici v Selščku za prijateljčke in zanimive zgodbe *Jernejeve muhe*, ki je bila podlaga za nalogo pri učitelju Janku Lebanu, ki je nekoč govoril zgodbo, kako so Turki napadli Begunje. Učitelj Janko Leban je takrat poučeval v osnovni šoli v Begunjah, v katero je hodil Gaspari. V otroštvu je Gasparija zaznamovala prerana izguba mame,

tako je moral k sorodnikom v Logatec, kasneje pa je odšel v Kamnik.

Kako je postal znan ilustrator?

V Kamniku, kamor ga je odpeljala teta Karolina Tollazzi iz Logatca, se je poizkusil v trgovskem poklicu. Kot je omenil, mu to ni preveč dišalo, vedno se je vračal k risanju in slikanju. Tako je svoj talent izkoristil in naslikal akvarel *Slanik*. Mali plakat je dal v izložbo Murnikove trgovine, kjer je takrat delal, da bi pospešil prodajo rib, ki so jih ponujali v trgovini. Sliko je opazil znani Kamničan, veterinar Josip Nikolaj Sadnikar, vstopil je v trgovino in trgovca povprašal: »Kdo pa je naslikal tako imenitno ribo slanika?« Tako je spoznal mladega Gašperja, kot ga je od takrat vedno tako imenoval. Na povabilo novega prijatelja je Gaspari ob nedeljah prinašal vse, kar je do takrat narisal, in tako je prijateljstvo preraslo v mecenstvo, mentorstvo in nekakšno očetovsko figuro, saj Gaspari s svojim rodnim očetom ni imel veliko stikov.

Kaj je Sadnikarjevo mecenstvo pomenilo za slikarja?

Gaspariju je bilo takrat 16 let in usodno srečanje mu je na stežaj odprlo vrata k novim spoznanjem, k novemu življenju. Sadnikar je bil takrat še samski, bil je velik zbiratelj starih predmetov in umetnin, velik ljubitelj slikarstva in tudi sam se je izkusil v slikanju. Verjel je v slikarski talent nadobudnega mladeniča in ga poslal najprej na šolanje v Ljubljano in nato na akademijo na Dunaj. Vso dobo študija ga je Sadnikar gmotno in finančno podpiral, dokler ni Gaspari postal samostojen slikar. Za mecena je to pomenilo skrb in ponos, da lahko na najboljši način pomaga skromnemu fantu, da se uveljavi v slikarstvu. Sadnikar je bil mecen tudi drugim umetnikom, med njimi Hinku Smrekarju in Stanetu Cudermanu.

> S svojo interpretacijo etnografske dediščine je Gaspari ustvaril prepoznavno podobo večinskega slovenskega prebivalstva v 20. stoletju in s tem močno vplival na njegovo likovno obzorje.

Gaspari slovi predvsem po domoljubnih motivih. Kateri so vam najbolj všeč oziroma so najbolj povedni?

Mojstra Gasparija so posebej zamikale stare ljudske navade, ki jih je znal upodobiti s pristnim navdihom resničnosti. Kljub neki lirično-šegavi avtorjevi noti imamo pred seboj upodobitve z dokumentarno vrednostjo. Vasovalci, zapleč-varji, ofrehtarji, koledniki, tepežkarji, pustovavci, godci, čebelarji – predolga je galerija Gasparijevih tipov, da bi mogli našteti vse – so upodobljeni v starih domačih oblačilih in v držah, ki zmerom ustrezajo danim situacijam.

Kako povezan je naš človek z Gasparijevim delom, nam govore številne reprodukcije njegovih slik, ki pripovedujejo o slovenskih starožitnostih, o že ali skoraj izumrlih šegah in navadah, vse to na nevsiljiv, preprost, a estetsko popolnoma ustrezen način, da vsakdo takoj spozna svojo povezanost s tako prikazano preteklostjo. V tem je očarajoča moč vsega Gasparijevega slikarstva.

Prav to je pri Gasparijevem slikarstvu pomembno, saj ga v že omenjeni razstavi v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani želijo predstaviti kot umetnika, ki je s svojo interpretacijo etnografske dediščine ustvaril prepoznavno podobo večinskega slovenskega prebivalstva v 20. stoletju in s tem močno vplival na njegovo likovno obzorje.

Gaspari je veljal za zelo skromnega ljudskega umetnika. Kako se je to videlo in zakaj je (bilo) to pomembno?

Slikar je bil skromen, vedno urejen in prijeten sogovornik. Kot je sam povedal, so ga vsi imeli radi. Imel je veliko srečo, da so mu bili njegovi stanovski kolegi, tako vesnani kot savani (impresionisti), naklonjeni. Veliko so se družili ne le na Dunaju, ampak tudi kasneje v Ljubljani na raznih razstavah, ki so se vrstile v Jakopičevem paviljonu. Kot umetnik se ni znal promovirati in se dobro prodajati. Bil je neutruden, delaven v svojem poklicu, tako so dnevno izpod njegovega svinčnika in čopiča nastajale mojstrovine, ki jih je včasih še čisto sveže nosil po Ljubljani v prodajo. Večkrat samo za toliko, da je imel za preživetje. Njegova ljubezen do slikarstva ter zaveza geslu *Iz naroda za narod* mu je pomenila največ, tudi več kot vsa priznanja in nagrade, ki jih je prejel za svoje življenjsko delo. Največje priznanje zanj je bilo, da so ga imeli ljudje radi, da so ga sprejeli za svojega, za »ljudskega umetnika«. Ta preprostost stika z ljudmi je Gasparija skozi generacije, ki so ga spremljale, ovekovečila in zapisan bo v slovensko dušo za vse čase.

Znan je tudi po Gasparijevih jaslicah, kot jih poimenujejo. Zakaj so pomembne?

Papirnate narodne jaslice je Maksim Gaspari ilustriral leta 1919 na pobudo Ivana Zormana, prvega predsednika Narodne galerije in ustanovitelja Umetniške propagande v Ljubljani. Nastale so v času, ko se je odločalo o Koroški, kjer so živeli Slovenci po razpadu monarhije. Bil je čas, ko se je Gaspari kot edini slovenski umetnik s svojimi deli v obliki razglednic, letakov in plakatov aktivno vključil v propagando za koroški plebiscit. Gasparijeve jaslice so imele narodni pomen. Na Slovenskem je bilo v tistem času veliko različnih jaslic, predvsem iz tujine. Prevladovale so papirnate jaslice, premožnejši pa so si lahko privoščili glinene ali lesene jaslice. V tej poplavi tujega kiča so nekateri slovenski umetniki ustvarili slovenske jaslice. To so bili Tone Kralj, France Gorše, Bara Remec, Aleksa Ivanc in Janko Testen. Gaspari pa je med prvimi pripravljal narodne jaslice, ki naj bi prišle v vsak slovenski dom.

Kako skrbite za Gasparijevo dediščino?

Odkar sem se resneje začel ukvarjati z dediščino našega slikarja, sem spoznal tudi Gasparijeve dediče in v tem času pridobil tesne stike in tudi avtorske pravice za reprodukcije (izdelke), ki jih delam. Štejem si v veselje in veliko čast, da mi je to dano. Izdelujem Gasparijeve narodne jaslice, razglednice, Gasparijeve umetniške slike, reprodukcije, hišni blagoslov in pišem monografijo o našem umetniku. Po Sloveniji pripravljam razstave, predavanja, po vasi Selšček pa vodim obiskovalce.

Geslo vesnanov *Iz naroda za narod*, za katero je Gaspari živel in delal vse svoje življenje, je po njegovi smrti zamrlo, odšel je še zadnji med slikarji vesnani, ki mu je bilo mar za naš narod. Na področju likovne umetnosti ni bilo naslednika, ki bi ga lahko nadomestil. Tako je domoljubje, ki nam ga je zapustil, počasi ugašalo. Bile so razstave, bili so koledarji, razglednice, pisalo se je o njem, da pa bi si lahko Slovenci ogledali kje njegova dela, npr. v muzeju, ki bi mu bil posvečen, do tega še ni prišlo. In ker ni bilo storjenega ničesar, da bi Gasparija ovrednotili in postavili na mesto, ki mu v slovenski umetnosti pripada, njegova dediščina zamira. Prav to je moj namen: da se odnos do našega umetnika v slovenskem prostoru ovrednoti in se mu nakloni več pozornosti.

Ivo Žajdela